

DOI 10.51558/2490-3647.2025.10.2.599

UDK 821.124.09:141.2

Primljeno: 15. 07. 2025.

Izvorni naučni rad
Original scientific paper

Drago Župarić

***TEMPORA ANNI, TEMPORA HOMINIS* GODIŠNJA DOBA KAO ETIČKO-KOZMIČKI KOD RIMSKE KNJIŽEVNOSTI**

Ovaj rad istražuje ulogu godišnjih doba (*tempora anni*) u rimskoj književnosti kao simboličkog okvira za promišljanje etičkih, filozofskih i političkih vrijednosti. Kroz analizu djela Vergilija, Ovidija, Horacija i Lukrecija pokazuje se kako sezonski ciklus postaje metonimija za ljudsko vrijeme (*tempora hominis*), gdje prirodna izmjena godišnjih doba odražava moralne i društvene mijene. Godišnja doba prikazana su kao više od opisa prirodne stvarnosti; ona funkcioniraju kao literarni kodovi za identitet, odgovornost i duhovno stanje Rimljanina. Sezonski ritam postaje način na koji rimski autori artikuliraju kozmološki i društveni poredak, povezujući agrarnu praksu sa stoicizmom, političkom obnovom i religijskim festivalima. U tom smislu, proljeće označava obnovu vrline i carskog poretka, ljeto plodove rada i političku stabilnost, jesen mudrost i razboritost, a zima kontemplaciju i pripremu za novi početak. Korištenjem hermeneutičke, filološke i ideološke analize, rad pokazuje kako rimski autori preoblikuju helenske predloške u skladu s rimskim svjetonazorom i političkim kontekstom, osobito u okviru augustovske obnove. Cilj je pokazati da sezonski ciklus u rimskom imaginariju nije puka meteorološka konstanta, već etičko-kozmiološka struktura koja povezuje prirodni, ljudski i politički red. Godišnja doba nisu samo vremenska pozadina radnje, već noseća simbolička matrica u kojoj se zrcale i opravdavaju temeljne vrijednosti rimske civilizacije.

Ključne riječi: godišnja doba; rimska književnost; kozmički poredak; etika; Vergilije; Ovidije; stoicizam; simbolika prirode

UVOD

Priroda u rimskoj književnosti nadilazi dekorativni okvir, postajući simbolički prostor odraza etičkog, filozofskog i političkog poretka. U tom simboličkom kodu godišnja doba (*tempora anni*) zauzimaju središnje mjesto: ona nisu samo meteorološki fenomeni, već metafore duhovnog, moralnog i civilizacijskog ritma. Od agrarne simbolike u Vergilijevim *Georgikama*, preko ideje metamorfoze u Ovidijevu epu, do stoičke refleksije u Senekinim spisima, sezonski ciklus pretvara se u književno sredstvo tumačenja ljudskog stanja.

U dosadašnjim istraživanjima istaknuto je da rimski autori motiv godišnjih doba koriste kao etičko-kozmički kod: Vergilije ih oblikuje kroz rad i obnovu u ideološkom okviru *Pax Augusta* (Galinsky 1998), Ovidije u poetici metamorfoze i ironijskog odmaka (Hardie 2002; Hinds 1998), Horacije kao podsjetnik na krhkost i *aurea mediocritas* (Fraenkel 1957; Lyne 1995), a Lukrecije u epikurejskoj racionalizaciji prirodnog reda (Gale 2001).

Ovaj rad analizira na koji način rimski autori – osobito Vergilije, Ovidije, Horacije i Lukrecije – oblikuju *tempora anni* kao simbolički okvir za razumijevanje etičkih i političkih kategorija rimske civilizacije.¹ Polazna je hipoteza da sezonski ciklus funkcionira kao metonimija za čovjekovo vrijeme (*tempora hominis*), gdje prirodna izmjena postaje ogledalo ljudske sudbine i društvenih normi.

Metodološki, istraživanje se oslanja na interdisciplinarni pristup:

- *hermeneutičku analizu*, s naglaskom na simboliku sezonskih mijena;
- *filološku obradu* izvornih latinskih stihova i izražajnih sredstava;
- *ideološku kritiku*, s fokusom na integraciju godišnjih doba u političke narative, posebno u kontekstu augustovske obnove.

Cilj rada je pokazati da godišnja doba u rimskoj književnosti nisu puka deskriptivna kulisa, već temeljni koncept kulturne imaginacije i etičko-kozmoškog poretka.

1 U ovom radu središte analize čine pjesnici Vergilije, Ovidije, Horacije i Lukrecije – svaki od njih paradigmatički oblikuje posebnu dimenziju odnosa prema godišnjim dobima: Vergilije agrarno-etičku i političku, Ovidije mitološko-estetsku i narativnu, Horacije lirsko-filozofsku i introspektivnu, a Lukrecije prirodno-filozofsku i epikurejsku. Taj izbor omogućuje obuhvat različitih poetika u kojima se *tempora anni* pretvaraju u hermeneutički ključ rimskog pogleda na svijet.

1. GENEZA MOTIVA: OD HEZIODA DO AUGUSTOVA DOBA

1.1. Heziodova shema „četiri doba svijeta“ i sezonski ritam prirode

Pojam vremenskih ciklusa i postepenog moralnog propadanja čovječanstva jedna je od najsnažnijih mitološko-kozmoloških shema antičke misli. Već Heziod (Ἡσίοδος, oko 700. pr. Kr.) u svom didaktičkom epu Ἔργα καὶ Ἡμέραι / *Erga kai Hēmerai* (*Poslovi i dani*, stihovi 109–201) (Hesiodus i sur. 1970) iznosi strukturu svijeta kao niz uzastopnih doba – zlatnog, srebrnog, brončanog, zatim posebnog herojskog doba, te konačno željeznog – pri čemu svako sljedeće doba označava sve veću udaljenost od praiskonskog sklada, pravde i blizine s božanskim načelima.

Ova struktura vremenskih epoha nije jednostavno kronološka, već etička i teogonijska: ona oslikava moralnu povijest čovječanstva i njegov progresivni pad iz reda i sklada u nered i nasilje. Heziodovo Zlatno doba, pod vladavinom boga Krona, opisano je kao vrijeme prirodne harmonije i bezbrižnosti: ljudi su živjeli bez napora, patnje i smrti, a zemlja je plodila bez obrade (*Poslovi i dani*, 112–119). Taj idilični pejzaž, iako bez izričite povezanosti s ciklusom sezona, jasno evocira sliku vječnog proljeća (*ver aeternum*) – poznatu iz kasnijih rimskih interpretacija – i povezuje se s agrarnom simbolikom, osobito s plodnom, nenasilnom prirodom (Vernant 1985: 34).²

Iako Heziod ne razvija izravnu korelaciju između godišnjih doba i epoha, simboličko čitanje koje sezonski ciklus prepoznaje u heziodovskom narativu postalo je legitimna hermeneutička praksa:

- **zlatno doba** odgovara **proljeću** (*vita nova*, nevinost, plodnost),
- **srebrno ljetu** (početak civilizacije, ali i gubitak božanske povezanosti),
- **brončano jeseni** (rat, napor, zrelost s okusom propadanja),
- a **željezno doba**, u kojem živimo mi, **zimi** (hladnoća, nasilje, otuđenost).³

U antičkom mentalitetu – kako će to potvrditi i rimski autori, osobito Ovidije, Vergilije i Seneka – kozmički ciklusi nisu odvojeni od moralnog poretka: ritam prirode i ritam civilizacije žive u paralelnim, često isprepletenim tokovima (Galinsky 1998). Tako već kod Hezioda možemo naslutiti arhetipsku klicu onoga što će rimski autori kasnije razviti u simbolički sustav, gdje godišnja doba ne znače samo promjenu vremena, nego postaju slike duhovnih i društvenih stanja.

2 Tvrdnja o vremenskim epohama kao etičkoj i teogonijskoj strukturi u djelu Jean-Pierrea Vernanta nalazi se u poglavlju *Le mythe hésiodique des races*.

3 O ovoj temi vidi više u Feeney (1998).

Ova povezanost etike epoha i fenomenologije prirode omogućila je rimskim piscima – ponajprije Ovidiju, osobito u *Metamorfozama* I, 89–150 – da reinterpreтираju shemu četiri doba svijeta kroz prirodni ciklus godišnjih doba, stvarajući pritom literarnu plastičnost i kozmičku dubinu koja nadilazi heziodovski model (Hardie 2002). Heziod tako ostaje polazište, arhetip, u čijem se mitu čuje odjek univerzalnog pitanja: *kako je svijet izgubio svoje proljeće?*

1.2. Motiv četiriju epoha u rimskom kontekstu: sinkretizam helenskog mita rimske agrarne simbolike

Rimska književnost, premda uvelike oslonjena na helenske uzore, rijetko ih prenosi doslovno. Umjesto puke imitacije, rimski autori razvijaju vlastitu semantiku kulturnom prilagodbom, obogaćujući naslijeđene mitološke obrasce religijskim, društvenim i političkim značenjima karakterističnima za rimski svjetonazor (Hinds 1998).⁴ Takav primjer nalazimo i u prilagodbi heziodovske sheme epoha, koja se u rimskom kontekstu ne pojavljuje isključivo kao narativ o moralnom propadanju, već se uklapa u rimsku predodžbu cikličke plodnosti, dužnosti i obnove reda (Conte, Gian Biagio 1994).⁵

Mit o „četirima dobima svijeta“ u rimskome imaginarnom prostoru isprepliće se s agrarnom simbolikom, duboko usađenom u religijski kalendar, festivale i državni moralni kodeks *pietas*⁶ i *mos maiorum*⁷. Godišnja doba, u tom kontekstu, ne predstavljaju isključivo prirodne pojave, već postaju figura kozmološkog i društvenog poretka, koji valja očuvati vjerom, radom i zakonitošću.⁸

4 Knjiga raspravlja o dinamičkoj intertekstualnosti i kulturnoj prilagodbi rimske poezije, gdje rimski autori razvijaju vlastitu semantiku nasuprot pukoj imitaciji helenskih izvora.

5 U svojoj sintezi rimske književnosti Conte naglašava da rimski autori, premda preuzimaju helenske mitološke predloške (poput Heziodova mita o epohama), uvijek „asimiliraju i transformiraju“ te obrasce u skladu s rimskim vrijednostima *pietas* (pobožnost) i političkim obzorjem.

6 *Pietas* je latinska riječ koja označava poštovanje prema bogovima, obitelji i domovini. U rimskoj kulturi, *pietas* je bila vrlina koja se smatrala temeljnom za građanske dužnosti, osobito u kontekstu odnosa unutar obitelji i društva. Također, često se povezuje s osjećajem odanosti i odgovornosti.

7 *Mos maiorum* znači „običaji predaka“. To je koncept u rimskoj kulturi koji se odnosi na skup tradicija, običaja i pravila koji su se prenosili s generacije na generaciju i koji su oblikovali društvene norme i ponašanje.

8 *Commixtus corpore* – „sjednjen s tijelom“, označava spoj neba i zemlje kišom, što omogućava plodnost. Ciklus godišnjih doba je metafora za ureden svemir i društvo, gdje sve ima svoje mjesto i vrijeme.

<i>Tum pater omnipotens fecundis imbribus Aether Coniugis in gremium laetae descendit, et omnis Magnus alit magno commixtus corpore fetus.</i> (Verg. Georg. II, 325-327) ⁹	Tada svemogući otac, rodnim kišama, Eter u krilo vesele supruge silazi, i sav veliki rod hrani, sjedinjen s velikim tijelom njezinim. ¹⁰
---	--

Za razliku od Heziodove linearne strukture epoha, u kojoj svaka faza svijeta nepovratno vodi prema moralnom padu (*Poslovi i dani*, 109–201), rimski autori – osobito u augustovskoj epohi – razvijaju cikličku shemu povratka zlatnoga doba (*aurea aetas*), u kojoj se obnavlja antička nada u božanski nadahnuto političko i prirodno jedinstvo (Feeney 1998).

U *Georgikama* (Georg. I, 118–159; II, 458–542) Vergilije prikazuje izmjenu sezona ne kao neutralni tok prirode, nego kao etičku alegoriju, u kojoj rad (*labor*), trpljenje i pobožnost postaju jamci civilizacijskog opstanka (Galinsky 1998). Zemlja rađa samo ako čovjek uloži napor, baš kao što se i *respublica* (država) obnavlja samo ako se Rimljani vrate vrlinama predaka. Taj misaoni okvir sintetiziran je u stihu Georg. I, 145–146, koji ćemo kasnije navesti.

Sezonski ciklus u rimskoj kulturi nije isključivo estetski motiv, već etička pedagogija i odraz društvenog poretka. Božanstva poput Cerere, Saturna i Vertumna¹¹ utjelovljuju povezanost prirodnog ritma s političkom ideologijom. Saturn, simbol poljodjelstva, tijekom Saturnalija donosi privremeni povratak u zlatno doba ravnoteže. August preuzima tu simboliku kako bi legitimizirao *Pax Augusta*, prikazujući svoje doba kao obnovu mitskog sklada.¹²

Tako priroda postaje politički saveznik, a sezonski ritam potvrda legitimne vlasti (Galinsky 1998). Autor pokazuje da rimski pisci i politička misao preoblikuju Heziodovu podjelu ljudskih epoha tako da ona dobija novo značenje u religijskom i političkom okviru: prirodni ciklusi godišnjih doba postaju znak obnove reda i potvrda Augustove vlasti. U rimskoj tradiciji povezivanje mitoloških epoha s agrarnim ritmovima i obredima bilo je dio šire prakse u kojoj su rimski pisci, kroz književnost i obrede, artikulirali vlastite društvene i religijske vrijednosti, osobito tijekom augustovskog doba. Spoj grčke mitologije i rimske agrarne religioznosti omogućio je

9 Izvorni tekst Georgika prema Virgilio Marón (1972).

10 Vlastiti prijevod.

11 *Vertumnus* = u rimskom mitološkom panteonu bio je bog promjena u prirodi, godišnjih doba i plodnosti.

12 **Vergilije** prikazuje povratak zlatne ere Saturna (*Saturnia regna*: Verg. Ecl. IV, 6). **Horacije**, u pjesmi *Carmen saeculare*, koristi slike obnove i prosperiteta da apsolutizira *Pax Augusta* kao novo zlatno doba.

transformaciju Heziodove sheme epoha u simbolički sustav u kojem godišnja doba označavaju ljudsku odgovornost i društvenu nadu (Woodman i West).

Publije Vergilije Maron (*Georgica* i *Eneida*) često koristi mitske i agrarne simbole povezane s godišnjim dobima i društvenom obnovom kroz rimske poljoprivredne obrede i ideologiju Augustove obnove. On je ključni autor koji u pjesničkom obliku stapa mitološke epohe i agrarne religiozne motive. Seneka Mlađi u svojim filozofsko-mitološkim djelima i raspravama (npr. u *Naturales quaestiones* – Prirodosnovstveni problemi) također tematizira prirodu i ljudsku odgovornost, što može biti viđeno kao dio rimskog reinterpreteranja mitova koji obuhvaćaju i heziodovske motive.

1.3. Uloga religijskog i političkog diskursa: *Pax Augusta* kao povratak zlatnog doba i vječitog proljeća

S usponom Oktavijana Augusta i uspostavom principata, rimska književnost ulazi u razdoblje u kojemu se religijski simboli i politički diskurs stapaju u novu ideološku sintezu. U tom se kontekstu mit o zlatnome dobu ponovno aktivira – ne više kao daleki mitološki spomen ili literarna reminiscencija, već kao proročanski i propagandni obrazac, sredstvo legitimacije novoga političkog poretka, temeljenog na stabilnosti, redu i obnovi jezgre rimske vrline (*virtus*) (Galinsky 1998).

U središtu toga diskursa nalazi se pojam *Pax Augusta* – Augustov mir, koji označava političko primirje nakon dugih desetljeća građanskih ratova i kozmičko-etički povratak ravnoteži. U književnim, epigrafskim i numizmatičkim izvorima *Pax Augusta* prikazuje se ne kao prolazna povijesna činjenica, već kao teofanijski trenutak, povratak zlatnoga doba (*aurea aetas*) u kojemu priroda, društvo i božanski *logos* ponovno dolaze u sklad (Beard i sur. 1998). Posebno se ističe:

- Ovidijevi *Fasti* koji povezuju vladavinu Augusta s harmonijom prirode, društva i božanskog poretka (npr. zatvaranje hrama Janusa nakon uspostave mira, evociranje Evandrove proročanske vizije o Augustovoj vladavini);
- materijalni izvori poput *Ara Pacis* i provincijskih oltara, gdje se ikonografija majke Zemlje s obiljem plodova, djecom i životinjama jasno povezuje s idejom *aurea aetas* i kozmičkog sklada pod Augustom;
- numizmatički i epigrafski materijal koji podcrtava istu ideologiju mira i povratka božanskog sklada u rimskom i kolonijalnom kontekstu.¹³

13 Vidi Beard i sur. (1998) osobito rasprave o Augustovoj religijskoj ideologiji, *Ara Pacis* i književnim te epigrafskim prezentacijama Pax.

U takvu ozračju **Vergilijeva Četvrta ekloga (Ecloga IV)** postaje paradigmatški tekst augustovske ideologije. Pjesnik najavljuje rođenje djeteta (često interpretiranog kao simbol nade, novoga vijeka ili same Augustove politike) i početak nove epohe:

<i>Iam redit et Virgo, redeunt Saturnia regna; iam nova progenies caelo demittitur alto...</i> (Verg. <i>Ecl.</i> IV, 6-7) ¹⁴	Već se Djevojka vraća, Saturnovo vraća se carstvo, Novi naraštaj već sa visokog silazi neba... (Maron 2004)
---	--

U tim stihovima zlatno doba poistovjećuje se s vremenom Saturna, odnosno s pretpovijesnom epohom sklada, kada su ljudi živjeli bez zakona i oružja, u miru i skladu s prirodom. Povratak „Saturnove vladavine“ izražava cikličku viziju povijesti, prema kojoj zlatno doba nije nepovratno, nego se može vratiti moralnom i političkom obnovom – sada ostvarenu pod Augustovim vodstvom (Zanker 1988).¹⁵

Sličan ideološki obrazac nalazimo u **Horacijevim Odama**, gdje pjesnik pozdravlja carevu obnovu moralnog i religijskog poretka, prožetu etikom rimskih predaka:

Serus in caelum redeas diuque laetus intersis populo Quirini, neve te nostris vitiis iniquum grijeha, <i>ocior aura tollat ...</i> (Hor. <i>Carm.</i> I, 2, 45-49) ¹⁶	Kasno ti se na nebo vrati, dugo budi dobročinitelj puku Rima, nek te hitar vjetar, zbog naših ne digne od nas. ¹⁷
---	---

August se u ovim stihovima prikazuje kao polubožanski vladar koji jamči mir i stabilnost. Priroda, posebno godišnja doba, koristi se kao simbol politike. Proljeće, koje označava novi život i plodnost, u pjesmama postaje znak političke obnove: baš kao što se priroda obnavlja, tako se obnavlja i država pod Augustom.

Religija je važan dio ove slike. Obnavlja se štovanje bogova povezanih s prirodom i redom, kao što su Saturn, Cerera i Apolon (Rüpke 2007). August, kao vrhovni svećenik (*pontifex maximus*), nastupa kao politički vođa, ali i kao posrednik između ljudi i bogova, čime postaje jamac ravnoteže u cijelom svijetu. Augustova religijska politika bila je ključna: obnavljao je hramove, mijenjao svećeničke skupine i vraćao stare svečanosti, poput *Ludi Saeculares* (17. pr. Kr.), koje su slavile povratak zlatnog doba

14 Latinski tekst Verg. *Eccl.* prema Virgilio Marón (1972)

15 U rasponu stranica 167-180 Zanker pokazuje kako se u Augustovoj propagandi spaja vizija mita i politička obnova: Zlatno doba poistovjećuje se s vremenom Saturna, označenim mirom, nepostojanjem zakona i oružja, te skladom s prirodom, a njegova obnova interpretira se kao ostvarenje pod Augustovim vodstvom.

16 Latinski tekst Hor. *Carm.* prema Horatius Flaccus i Klingner (1959)

17 Prijevod Hor. *Carm.* Šimun Šonje: Horatius Flaccus (2015)

i duhovno čišćenje Rimljana.¹⁸ Ciklus sjetve, žetve i žrtava povezuje se s političkim obnavljanjem i uspostavom reda. Sinteza prirodnih zakona (sezonski ciklusi) i društvenih (rituali, obnova države) nije samo ekonomska nego i politička te ideološka, što je ključno za interpretaciju Augustovog doba.¹⁹

Zato godišnja doba, a posebno proljeće i ljeto u pjesmama iz tog vremena, nisu više samo opis prirode; ona postaju sredstvo za oblikovanje zajedničke svijesti: kao što zemlja opet postaje plodna, tako se i rimska duša vraća vrlini (*virtus*). Hardie (1993) ističe kako rimski pjesnici koriste sezonske slike – proljeće kao obnovu i ljeto kao kulminaciju – ne samo u estetskoj funkciji, nego kao nositelje političke i moralne poruke. Prirodni ritam postaje alegorija društvenog i etičkog preporoda pod Augustovim vodstvom, čime godišnja doba funkcioniraju kao simboli povratka rimske *virtus* i kolektivnog identiteta.

2. VERGILIJE: *GEORGIKE* I KOZMIČKO-MORALNI CIKLUS RADA I PLODNOSTI

U *Georgikama*, didaktičkom epu u četiri knjige, Vergilije (*Publius Vergilius Maro*, 70-19. pr. Kr.) ostvaruje jednu od najsofisticiranijih integracija agrarne prakse, filozofske kontemplacije i političkog proročanstva u rimskoj književnosti. Njegov temeljni impuls je etičko-kozmički: čovjek, suočen s tvrdokornom zemljom, oblikuje sebe radom, pobožnošću i prihvaćanjem ritma prirode, čime surađuje u održavanju univerzalnog poretka (Hardie 1986).

2.1. Godišnja doba kao kozmološki i praktični okvir

Hermeneutička analiza mitske funkcije rada u Vergilijevim *Georgikama* ukazuje da godišnja doba čine njihovu temeljnu strukturalnu i poetsku os. Izmjena godišnjih doba nije tek vremenski okvir za agrarne radove poput sjetve, berbe ili oranja, nego nosi dublju simboličku vrijednost: ona uspostavlja ritualni obrazac života u kojemu su plodnost i neplodnost, red i kaos, blagoslov i kazna međusobno povezani u etičko-kozmolozkom poretku.²⁰ U tom cikličkom modelu proljeće označuje vrijeme po-

18 Horacije je na Augustov nagovor 17. pr. Kr. sastavio *Stoljetnu pjesmu* (*Carmen saeculare*) za zbor od 27 dječaka i 27 djevojčica. U prvom djelu pjesme moli se za blagostanje, a u drugom dijelu za čudoređe.

19 Opće je poznato da je u *Georgikama*, posebno u prvoj knjizi, sjetva upotrebljena kao simbol za novi početak i obnovu Rima, što se tumači i kao metafora Augustovog povratka i obnove rimskog društva.

20 Ovaj naglašeno ritualni aspekt uočili su već klasični komentatori (Servius i sur. 1881: *ad Georg.* I, 43), a u modernoj literaturi ističu ga npr. Philip Thibodeau (2011: 87), koji čita *Georgike* kao „kozmolozki traktat u

četka i sjetve, ljeto donosi kulminaciju rada i razvoj, jesen predstavlja vrijeme berbe, zrelosti i pripreve na kraj, dok je zima razdoblje mirovanja i vrijeme promišljanja, kontemplacije i latentne prijetnje (Verg. *Georg.* I, 43s) (Farrell 1991).²¹ Vergilije u više navrata naglašava napor i nesigurnost koji prate sezonske mijene, čime stvara sliku svijeta u kojem priroda nije ravnodušna, nego etički zahtjevnost sila. U poznatom stihu iz prve knjige stoji:

<i>Labor omnia vicit / improbus, et duris urgens in rebus egestas.</i> (Verg. <i>Georg.</i> I, 145–146)	Sve je svladao neumoran rad/ i oskudica koja u teškim <i>prilikama</i> pritišće. ²²
--	--

Rad (*labor*) i oskudica (*egestas*) prikazani su kao stvarni problemi u poljoprivredi, ali i kao važne životne istine: čovjek može pronaći svoje mjesto u svijetu samo ako prihvati rad kao temelj postojanja. Ovi stihovi sintetiziraju Vergilijevu viziju rada kao nužnog odgovora na ritmove godišnjih doba. Oni nisu samo praktični ciklusi poljodjelstva, nego kozmičko-etički okvir: čovjek u radu uči živjeti u skladu s božanskim poretom prirode.

Godišnja doba u *Georgikama* nisu jednostavno prirodna pozadina, nego i aktivne sile koje oblikuju moral i ponašanje ljudi. Kao što zemlja ne može dati plodove bez znoja i truda, tako ni država (*res publica*) ne može opstati bez moralne snage, discipline i strpljenja (Komentar ad loc: Virgil i Thomas 1988, *ad Georg.* I. 145-146). Ciklus godišnjih doba simbolizira rimski pogled na red i dužnost, gdje se prirodni i politički zakoni zajedno bore protiv propadanja (Ovid. *Met.* I, 89-150).²³

2.2. Ciklus prirode i obnova Rimskog poretka

Osobito u drugoj knjizi *Georgika* (*Georg.* II), gdje tematizira vinogradarstvo, vrtlarstvo i rad na zemlji, Vergilije profinjeno gradi sliku sklada između prirode, čovjeka i

kojemu agrarni radovi funkcioniraju kao sakralni obredi vezani uz ritam prirode”, te Richard F. Thomas, koji naglašava kako se „Vergilijevo pjesničko vrijeme ne iscrpljuje u meteorološkom, nego u moralnom i religijskom kodu” (Virgil i Thomas 1988: *Georg.* knj. I, 129). U širem okviru, Philip Hardie (1998: 77) vidi u ciklusu godišnjih doba paradigmatički primjer “kozmičke povijesti u malome”.

- 21 Prema recenziji koju je napisao Peter Toohey (El Ant v1n2, 1993), Farrell u svojoj knjizi ističe strukturirane aluzije i tematske obrasce u Vergilijevim *Georgikama* koji prate ciklični ritam prirode i rada na polju. Farrell u raznim poglavljima analizira kako proljeće, ljeto, jesen i zima funkcioniraju kao simbolična vremena godine unutar pjesničkog okvira, s fokusom na sjetvu, razvoj, žetvu i mirovanje.
- 22 Prijevod *Georgika* prema Maron (1987).
- 23 Ovidije ova mjesta tretira kao prijelaz s mita o idealnom dobu u stvarnost povijesnih ljudskih slabosti i dužnosti da se kroz rituale pokuša spriječiti daljnje propadanje.

božanskoga zakona (Virgil i Thomas 1988). Taj sklad očituje se u pravilnom mijenjanju godišnjih doba, koja nisu prikazana kao prijetnja ili kaos, nego kao poziv čovjeku da živi u skladu s prirodnim i kozmičkim zakonima.²⁴

Godišnja doba u *Georgikama* ne svode se prvenstveno na promjene u prirodi i kalendaru, već simboliziraju moralni i politički poredak: proljeće – obnova, ljeto – disciplina, jesen – razborito upravljanje, zima – oprez i priprema.²⁵ Sve se uklapa u ideološki okvir *Pax Augusta*, gdje prirodni red jamči i politički red. Kao što zemlja treba trud i red da bi dala plodove, tako i društvo treba disciplinu, zakone i poštovanje prema bogovima (*pietas*) da bi opstalo. Rad na zemlji tako postaje slika za obnovu i jačanje rimskog društva, posebno pod vodstvom cara Augusta. Ne slučajno, Vergilije u završetku *Georgika* (IV, 559–566) usmjerava pogled prema Oktavijanu, prikazujući ga kao onoga koji uspostavlja mir, red i plodnost – novog utemeljitelja zlatnog doba (Zanker 1988).

U tom kozmičko-političkom okviru Vergilije poziva čitatelja da ne promatra svijet kao pasivnu pozornicu ljudskih djelovanja, nego kao živi organizam koji traži našu suradnju. Ciklus godišnjih doba nije obična neutralna pozadina, već dah prirode, njezina pluća – kroz koja Rim diše, u dobru i zlu (Fantham 1996).²⁶ Tako proljeće simbolizira obnovu i preporod, ljeto označava zrelost vladavine, jesen donosi mudro upravljanje i ubiranje plodova politike, dok zima sugerira povlačenje, razboritost, tihiu pripremu za novi početak.

Ovaj spoj poljoprivrednih savjeta, političkih poruka i filozofije čini *Georgike* jednim od najvažnijih i najsloženijih djela antičke književnosti (Conte 1994).

Vergilijeve *Georgike* mogu se čitati kao retorička dvostruka knjiga:

- za političke čitatelje: oda radu i redu (*Pax Augusta*),
- za filozofske čitatelje: meditirajući traktat o krhkosti poretka.

2.3. Teološko-filozofska pozadina sezonskog poretka

U pozadini svega nalazi se stoicizam, filozofski okvir koji, iako Vergilije o eksplicitno ne navodi, snažno prožima njegove opise kozmičkog poretka, nužnosti rada i prirod-

24 U završnom dijelu drugog pjevanja Vergilije piše o životu u skladu s prirodom i bogovima: “*O fortunatos nimium, sua si bona norint, agricolae! quibus ipsa, procul discordibus armis, fundit humo facilem victum iustissima tellus*” (Verg. *Georg.* II, 458–460). Ovdje je jasno izražena ideja da je istinska sreća u življenju u skladu s prirodnim i kozmičkim poretkom, a ne u političkim borbama kasne Republike.

25 Verg. *Georg.* I, 43–49; I, 118–159; I, 145–146; I, 160–175; II, 458–542.

26 Elaine Fantham u knjizi *Roman Literary Culture: From Cicero to Apuleius* (1996), osobito u poglavlju o odnosu prirode i rimske kulture, detaljno razmatra kako rimska književna kultura promišlja prirodu i društveni poredak kao međusobno isprepletene cjeline. Vergilijeve *Georgike* simbolično prikazuju godišnja doba kao vitalni aspekt kozmopolitičkog okvira u kojem priroda i društvo djeluju zajednički.

nog ritma. Neki su istraživači prepoznali da Vergilije – osobito u *Georgikama* – prenosi stoičku viziju svemira kao racionalno uređenog totaliteta, u kojem se čovjek nalazi ne kao vladar, već kao moralni sudionik prirode. Primjerice, u analizi Monice Gale (2019) izložene su ideje o stoicizmu u *Georgikama* u kontekstu Vergilijeva prikaza svijeta kao sustava upravljanog božanskom providnošću, gdje čovjek sudjeluje u toj moralnoj i prirodnoj harmoniji svojim djelovanjem i pobožnošću.

U tom svjetlu, sezonski ciklus postaje otjelotvorenje božanskog razuma (*logos*) koji vodi svijet kroz nužnost i pravilnost, ali čiju ljepotu čini upravo njegova promjenjivost i plodonosna raznolikost. Ovo se jasno očituje u poznatom prikazu seljačkog života u *Eklogi I*:

<i>Fortunate senex! hic inter flumina nota et fontis sacros frigus captabis opacum...</i> (Verg. <i>Ecl.</i> I, 51-52) (Maron 2004)	Blago tebi, o starče, med poznatim r'jekama ovdje i med vrelima svetim uživat ćeš hlađanu sjenku.
---	---

Vergilijev “sretni starac” nije čovjek izvan prirode, nego onaj koji zna živjeti u njezinu ritmu i u skladu sa sakralnim elementima prirode kao što su rijeke i sveti izvori. Takav lik simbolizira stoičko prihvaćanje kozmičkog zakona: čovjek koji radom u zemlji ostvaruje jedinstvo s kozmosom, poštujući božanski poredak prirode (Mac Góráin i Martindale 2019).²⁷ U tom opisu, Vergilije iznosi idealan pogled na čovjeka: on nije gospodar prirode, nego njezin suputnik. Takav idealni seljak – uzor rimskog *mos maiorum* – prihvaća važnost truda (*labor*) i života u skladu s prirodnim promjenama, što stoicizam tumači kao poslušnost zakonima prirode i unutarnju slobodu prihvaćanjem onoga što je nepromjenjivo. Usto, taj čovjek ne traži promjenu svijeta, već živi u svijetu kakav jest – sa zimom, sušom, vjetrom i žetvom – i nalazi smirenje u redovitosti poretka koji ga nadilazi, ali ne isključuje. U tom smislu, „vremena prirode i vremena čovjeka“ (Feeney 2002: 119) postaju sjedinjena u istome kozmičkom dahu – što je temeljna ideja stoicizma, ali i rimske književnosti visokog carstva.²⁸

27 Susanna Braund, *Virgil and the Cosmos: Religious and Philosophical Ideas*, u *The Cambridge Companion to Virgil*, analizirajući religijske i filozofske ideje kod Vergilija, razotkriva dimenziju kozmosa i čovjekove uključenosti u njega.

28 U stoičkoj tradiciji ideja o skladu čovjeka i kozmičkog ritma izražena je formulom *vivere convenienter naturae* (Seneca Minor, *De prov.* II, 4), a Ciceron naglašava univerzalnost zakona koji proizlazi iz prirode i vrijedi jednako za ljude i bogove (Cic. *De leg.* I, 18). Vergilije u *Georg.* I, 145–146 povezuje rad čovjeka s ritmom sezona, dok Horacije u *Carm.* IV, 7 kontrastira obnavljanje prirode s konačnošću ljudskog života.

3. OVIDIJE: METAMORFOZA PRIRODE I ČOVJEKA KROZ GODIŠNJA DOBA

U *Metamorfozama*, monumentalnom epu u petnaest knjiga, Ovidije (*Publius Ovidius Naso*, 43. pr. Kr. - ? 17. god.) izvodi kompleksnu narativnu mrežu preobrazbi koje zahvaćaju bogove, ljude, životinje i samu prirodu. Premda izravno ne raspoređuje događaje po godišnjim dobima, godišnji ritmovi prožimaju gotovo sve ključne tematske i kompozicijske slojeve djela. Godišnja doba u Ovidijevoj poetici ne predstavljaju isključivo kozmički okvir, već i figuru same metamorfoze: ona su ritam promjene, manifestacija nestalnosti koja zahvaća svemir u cjelini.

3.1. Godišnja doba kao božanski poredak

U uvodnim stihovima Prve knjige *Metamorfoza*, u okviru kozmogonijskog prikaza stvaranja svijeta i uspostave reda, Ovidije jasno ističe sezonski ustroj kao znak božanske harmonije, koji prethodi moralnom padu i kaosu ljudske povijesti. U prikazu Zlatnog doba, pjesnik piše:

*Ver erat aeternum, placidique tepentibus auris
mulcebant zephyri natos sine semine flores.*
(Ovid. *Met.* I, 107–108)²⁹

Vječno proljeće bješe, a cvijeće, koje
je raslo ne bivši sijano, topli vjetrići
puhahu dahom.³⁰

Stihovi evociraju sliku vječnog proljeća (*ver aeternum*) u kojem svi elementi prirode – zemlja, more i zrak – postoje u cvatu, bez prijetnje zime, suše ili nepogode. Ovaj savršeni i skladni svemirski poredak, u kojem čovjek živi mirno bez upotrebe oružja, zakona i teškog rada (kako opisuje Ovidije u *Metamorfozama* I, 89–112) predstavlja arhetipsku sliku harmonije između prirode i čovjeka. Često se tumači kao poetski izraz filozofskih ideja o prirodnom životu, kakve nalazimo u epikurejstvu ili stoičkoj filozofiji.

Nestanak tog vječnog proljeća, koje nastupa dolaskom Jupitera na vlast i uvođenjem zakonâ, podjele prostora i kazne, označava prijelaz iz božanskog sklada u povijesnu dinamiku. U toj dinamici pojavljuju se izmjene godišnjih doba, potreba za radom, pojava bolesti i smrt. Sezonski ciklus, kako ga Ovidije implicitno prikazuje

29 Izvorni tekst *Metamorfoza* prema Ovide (1984).

30 Prijevod *Metamorfoza* prema Ovid i Maretić (2008).

u stihovima *Met.* 121–150, nije više izraz prirodne blagodati, već rezultat božanske intervencije i reakcije na ljudsku moralnu slabost. On postaje kazna, ali i struktura – red u neredu, nužnost u kaosu, mehanizam kojim svijet, iako osiromašen u moralnom smislu, i dalje funkcionira.

Ovidije piše:

<i>Hanc deus et melior litem natura diremit. nam caelo terras et terris abscidit undas et liquidum spisso secrevit ab aere caelum</i> (Ovid. <i>Met.</i> I, 21–23) I dalje: <i>Iuppiter antiqui contraxit tempora veris...</i> (Ovid. <i>Met.</i> I, 116)	Ovu neslogu Bog i priroda prekinu bolja od neba rastaviv zemlju, od zemlje rastaviv vodu i od uzduha gustog vedrinu neba odvojiv. Negdašnjeg proljeća tada vrijeme Jupiter skrati.
--	--

U Ovidijevom opisu Zlatnog doba (*Met.* I, 107–108) spominje se slika „vječnog proljeća“ (*ver erat aeternum*). Ta slika se obično tumači kao poetska želja za svijetom u kojem nema smrti, nasilja ni zakona. No, suvremena posthumanistička kritika na fonu ideološke dekonstrukcije mitoloških narativa, posebno u radu G. Lauri-Lucente (2016), nudi drugačiji pogled. Ona kaže da Ovidijeve priče o promjenama tijela i identiteta zapravo najavljuju suvremene ideje o tome kako se subjektivnost može mijenjati i prelaziti iz jednog oblika u drugi. To se vidi u pričama o Dapfni, Io, Akteonu i Prozerpini.

Ovidijeva fraza *mutatas formas* (promijenjene forme) više nije samo književni trik, nego simbol svijeta u kojem je tijelo promjenjivo, identitet višestruk, a vrijeme nije linearno. Slika vječnog proljeća prestaje biti samo stara utopija i postaje simbol stalne promjene i obnove, kako prirode, tako i same osobnosti. Lauri-Lucente tako tumači Ovidijeve slike godišnjih doba ne samo kao metaforu za svemir, nego i kao okvir za razumijevanje stvarnosti u kojoj se biće stalno mijenja, preobražava i ne može se svesti na stalne identitete (*Ibid.*).

Kao i u Vergilijevim *Georgikama*, gdje se plodnost mora ponovno zadobiti kroz *laborim probus* (*Georg.* I, 145), tako se i kod Ovidija izmjena godišnjih doba pojavljuje ne kao prirodni dar, već kao posljedica moralnog pada, oblikovana voljom bogova, osobito Jupitera, koji reorganizira svijet nakon poraza Titana.

3.2. Božanstva i personifikacije godišnjih doba

Ovidije prikazuje godišnja doba kao živa bića – poput bogova koji imaju osobine i osjećaje. Ne govori o njima samo kao o dijelovima godine, nego ih zamišlja kao likove koji djeluju, pričaju i mijenjaju svijet oko sebe. Pričama iz prirode i mitologije, on im daje život i pokazuje kako su povezana s ritmom svijeta i sudbinom ljudi i bogova.

Prozerpina i ciklus vegetacije. Mit o Prozerpini (grč. Περσεφόνη/*Persephónē*) i njezinu otimanju od strane Plutona obrađen je u *Metamorfozama* V, 341–571. Ovidije pripovijeda kako je Jupiter odlučio podijeliti Prozerpinin boravak između podzemnog svijeta i zemlje: njezin boravak kod majke Cerere (Demetre) označava proljeće i ljeto, dok povratak u podzemlje donosi jesen i zimu.

*At medius fratrisque sui maestaeque sororis
Iuppiter ex aequo volventem dividit annum:
nunc dea, regnorum numen commune
duorum, cum matre est totidem, totidem
cum coniuge menses.*

(Ovid. *Met.* V, 564–567)

Ali Jupiter, kako bi bio pravedan prema i bratu i tužnoj sestri, godinu (koja se kotrlja) ravnomjerno podijeli: tako božica, zajedničko božanstvo obaju kraljevstava, provodi isto toliko mjeseci s majkom, koliko i s mužem.

U ovim stihovima Ovidije prikazuje nastanak godišnjih doba mitom o Prozerpini, koja dio godine provodi na zemlji s majkom Ceres, a dio u podzemlju s Plutonom. Njezin boravak u dva svijeta simbolizira izmjenu godišnjih doba: plodnost prirode kada je na zemlji, i njezino mirovanje kada je u podzemlju. Mit tumači ciklički tijek vremena i ritam života i smrti. Godišnja doba tako dobivaju božansku dimenziju, postajući izraz povezanosti prirode, vremena i božanskog djelovanja u antičkom mišljenju.

Vertumno i Pomona: sezonska dinamika ljubavi i plodnosti. U *Met.* XIV, 623–771, Ovidije donosi prču o božanstvima vegetacije i vrtne plodnosti: Vertumno, bog mijene i vremena, zaljubljuje se u Pomonu, božicu voćnjaka. Da bi joj se približio, on mijenja oblik, pojavljujući se kao stari seljak, žetelac, pastir, sve dok ne zadobije njezinu naklonost.

Vertumno utjelovljuje promjenjivost godišnjih doba kroz promjene oblika koje izražavaju plodnost prirode i unutarnju promjenu osjećaja. Njegova družica Pomona, božica voćnih plodova, simbolizira plodnost koja sazrijeva u pravo vrijeme. Prema Stephenu Hindsu (1998), priroda u ovom tekstu nije samo pozadina, nego temeljna pokretačka snaga naracije. Ciklus godišnjih doba strukturira priču kao erotski i retorički princip, povezujući promjene u prirodi s emocionalnim i narativnim ritmovima ljudskog iskustva.

Flora: božica proljeća i *renovatio vitae*. Božica **Flora** pojavljuje se u *Met.* V, 183–198 (u okrilju mitološkog govora koje pripovijeda Arethusa), ali njezina uloga još je izraženija u Ovidijevim *Fastima* (V, 183–378), gdje posvećuje cijeli pjev Florinom kultu i njezinu cvjetnom kraljevstvu.

<i>Sed enim superabat amando hos quoque Vertumnus neque erat felicior illis. O quotiens habitu duri messoris aristas corbe tulit verique fuit messoris imago!</i> (Ovid. <i>Met.</i> XIV, 641–644)	Ali Vertumno je nadmašivao i njih u ljubavi, pa ipak nije bio sretniji od ostalih. O, koliko je puta, odjeven poput grubog žeteoca, nosio klasje u košari, i bio prava slika pravog žeteoca!
---	--

Ovidije se izravno obraća Flori kao „majci cvijeća“, naglašavajući njezinu plodnost i vezu s proljećem. Spominjanje igara u njezinu čast upućuje na Floraliu, proslavu poznatu po veselju i razuzdanosti.

Pjesnik priznaje da je Flori propustio posvetiti stihove u travnju, čime ističe da svako božanstvo ima svoje pravo vrijeme u godini. Flora se prikazuje kao božansko utjelovljenje proljeća, s vlastitim glasom i mjestom u ritmu prirode i rimske religije. Flora nije apstraktna figura, nego živo biće povezano s konkretnim vremenom godine – utjelovljenje proljeća, rasta i radosti. Ovidije time pokazuje kako su godišnja doba u rimskoj kulturi prirodne pojave i božanske osobe, koje imaju svoj glas, svoj mjesec i svoju ulogu u ciklusu života.

<i>Mater, ades, florum, ludis celebranda iocosis: distuleram partes mense priore tuas.</i> ³¹ (Ovid. <i>Fast.</i> V, 183-184)	Majko cvijeća, dođi da te počastimo radosnim igrama; odgodio sam tvoje obveze u prošlom mjesecu. ³²
--	--

31 P. Ovidi Nasonis *Fastorum Libri sex* 1978.

32 Vlastiti prijevod.

3.3. Sezonska nestalnost kao poetika života

Rimska književnost često je sezonalnost doživljavala kao ključnu paradigmu ljudskog iskustva: prolaznost godišnjih doba pretvara se u hermeneutički ključ za razumijevanje nestalnosti života i ljudskog djelovanja. U središtu ovoga motiva stoji ideja da priroda, u svojem stalnom ritmu izmjene rađanja i propadanja, pruža okvir za etičko promišljanje ljudske egzistencije. Horacijeva *Exegi monumentum* (*Carm.* III, 30) formula, iako na prvi pogled suprotstavljena sezonskoj prolaznosti, paradoksalno je utemeljena upravo u svijesti o nestanku i obnavljanju, jer trajnost pjesničkog spomenika proizlazi iz kontrapunkta prolaznosti života (Putnam 1986).

Središnja teza *Metamorfoza* – da se sve mijenja, a ništa ne nestaje (*omnia mutantur, nihil interit*) – ostvaruje se i sezonskim principom koji prožima naraciju. Mnoge priče u djelu počinju u jednom krajobrazu, u određenom vremenskom tonu (npr. proljetni mir, ljetna raskoš), ali završavaju u suprotnom raspoloženju, što pokazuje duboku simboličku vezu između godišnjeg ritma i logike metamorfoze (Ovid. *Met.* XI, 165). U *Met.* XV, gdje Ovidije donosi filozofsku rekapitulaciju preko Pitagorinog govora, sezonska izmjena postaje metafizički princip univerzuma:

<i>Tempus edax rerum, tuque, invidiosa vetustas, omnia destruitis...</i> (Ovid. <i>Met.</i> XV, 234–235)	Vrijeme, proždrljivo svega, i ti, zavidna starosti, sve uništavate...
--	---

Vrijeme i godišnja doba u Ovidijevoj poeziji simboliziraju neprekidnu izmjenu rađanja i smrti, gubitka i obnove – temeljnu ideju *Metamorfoza*. U stihovima se ističe svijest o prolaznosti, gdje su *tempus* i *vetustas* sile koje brišu sve postojeće, u skladu s Pitagorinim učenjem o stalnoj promjeni. Ovidije koristi mit i prirodu kao prostor igre. U svojim pričama istodobno se oslanja na političke i religijske teme, ali ih i dovodi u pitanje. Tako otvara prostor za dvostruko čitanje – jedno koje ide u prilog caru, i drugo koje ostaje namijenjeno običnom čitatelju.

4. HORACIJE: ESTETSKA I ETIČKA DIMENZIJA VREMENA

U Horacijevom (*Quintus Horatius Flaccus*, 65.-8. pr. Kr.) pjesničkom opusu – osobito u *Odama* (ili *Carmina*) – godišnja doba zauzimaju središnje mjesto u oblikovanju vremenske svijesti, gdje se ciklusi prirode doživljavaju kao metafore za čovjekov unutarnji život, granice njegove sudbine i mudrost umjerenosti. Za razliku od Ovidija, čija poetika sezona naglašava neprestanu promjenu i čudesnu metamorfozu, Horacije

sezonsku izmjenu koristi kao etički podsjetnik na mjeru, prolaznost i poziv na uživanje u sadašnjem trenutku.

4.1. Godišnja doba i krhkost ljudske egzistencije

Horacije često upotrebljava jesen i zimu kao simbole završetka, umora, blizine smrti, dok proljeće i ljeto simboliziraju mladost, ljubav i vitalnost. No, za razliku od romantizirane prirode helenističkih pjesnika, njegova priroda ima moralni i filozofski glas – ona podsjeća čovjeka da nije gospodar vremena. Sljedeći stihovi evociraju cikličku narav godišnjih doba kao uvod u meditaciju o prolaznosti ljudskog života.

<i>Diffugere nives, redeunt iam gramina campis Arbori busque comae.</i> (Hor. <i>Carm.</i> IV, 7, 1–2)	Nestade snijega i već se na polje vratila trava stabla dobivaju list.
--	--

Snijeg se povukao, trava se vraća na polja, drveće ponovno odijeva krošnje. Ovaj poznati stih, uz to što slavi proljeće, također najavljuje kontemplaciju o smrti: priroda se obnavlja, ali čovjek se ne vraća jednom kad ode.

<i>Damna tamen celeres reparant caelestia lunae: nos ubi decidimus quo pius Aeneas, quo dives Tullus et Ancus, pulvis e tumba sumus</i> (Hor. <i>Carm.</i> IV, 7, 13-16)	Ipak te mijene nebeske nadoknadi mjesec hitrinom; kada pak odemo mi, kamo i Eneja otac il' bogati Tulo i Anko, bivamo sjena i prah.
---	--

Horacije ovdje jasno suprotstavlja obnovljivu narav kozmosa (mjesečeve mijene – *celeris lunae*) s ljudskom konačnošću: slavni junaci i kraljevi, bez obzira na zasluge (*pius Aeneas*), bogatstvo (*dives Tullus*) ili kraljevsku čast (*Ancus*), svi završavaju jednako – kao prah (*pulvis*) u grobu (*e tumba*). To je srž njegove filozofske poruke: nema povratka iz smrti, za razliku od cikličke obnove prirode. Život je kratak i jedinstven, i zato treba živjeti mudro, dostojanstveno i u skladu s prirodom – što je tipično za stoicizam i epikurejsku etiku koje Horacije spaja u svojim odama. Godišnja doba tako postaju kontrast između cikličke prirode i linearne smrtnosti čovjeka. Dok se priroda obnavlja, čovjek, kad jednom siđe u podzemlje, više se ne vraća.

4.2. *Carpe diem* i sezonski simbolizam

U *Carmina* I, 11 – slavnoj *carpe diem* odi, Horacije savjetuje Leukonoji da ne istražuje sudbinu ni zvjezdane zakone, nego da živi sadašnji trenutak. Završni stihovi ove pjesme donose jednu od najtrajnijih poruka rimske lirike: život je neizvjestan, vrijeme nepopustljivo, a budućnost nesigurna.

<i>Dum loquimur, fugerit invida/ aetas: carpe diem, quam minimum credula postero.</i> (Hor. <i>Carm.</i> I, 11, 7-8)	Pričanjem već život će minuti. Stog iskoristi dan, nemoj se vijek uzdati u sutra.
---	---

Izraz *invida aetas* simbolizira prolaznost vremena, čak i „zavidno vrijeme“, koje nas podsjeća da je svaki trenutak dragocjen; imperativ *carpe* („uberi“) poziva na mudro življenje u sadašnjosti, umjesto jednostavnog hedonizma i impulsivnog uživanja. Sezonski simbolizam produbljuje ove stihove: čovjek, poput prirode, prolazi kroz „godišnja doba“ života, ali bez mogućnosti obnove.³³ Stoga trenutak postaje dragocjen poput proljetnog cvijeta. Horacije povezuje ritam prirode s filozofijom umjerenosti, stapajući stoicizam i epikurejstvo. Njegov ideal *aurea mediocritas* („zlatna mjera“) izražava se kroz sezonsku mudrost: znati kada djelovati, čekati i prihvatiti kraj.

4.3. Sezonski pejzaž kao lirska introspekcija

Horacijev pejzaž nije slikarski prizor, nego prikaz osjećaja i stanja duše onoga koji govori u pjesmi. Pjesnik opisuje povlačenje u mir prirode i prihvaćanje ritma godišnjih doba – lišće koje vjetar nosi, smjena vremena, neizbježni tijek života (*Carm* II, 3: *Aequam memento*); opis rijeka koje se povlače i prirodnog smiraja kao slike mjere i reda, nasuprot nemiru strasti (*Carm.* II, 9: *Non semper imbres*); pjesnik se povlači osamu, u „umbra sarborum“, naglašavajući smirenje i distancu od „vulgus profanum“ (*Carm.* III, 1: *Odi profanum vulgus*). U završnim stihovima *Ode Taliarhu*, Horacije piše:

33 U *Odama* IV, 7 Horacije uspostavlja paradigmatiku paralelu između prirodnog i ljudskog vremena: *Diffugere nives, redeunt iam gramina campis/ arboribusque comae...* – priroda se obnavlja u proljetnom ritmu, dok je ljudska smrt nepovratna: *nos ubi decidimus... pulvis et umbra sumus* (Hor. *Carm.* IV, 7, 1–2; 13–16). U toj kontrastnoj slici sažeta je stoicistička svijest o nužnosti prihvaćanja sudbine, ali i epikurejski poticaj na življenje sadašnjeg trenutka, što izražava njegov ideal *aurea mediocritas*.

<i>Quid sit futurum cras, fuge quaerere, et quem fors dierum cumque dabit, lucro adpone...</i> (Hor. <i>Carm.</i> I, 9, 13–15) ³⁴	Što sutra bit će, nastoj da ne pitaš, i dan što udes tebi ga dodijeli, nek sretan bude...
--	---

Nakon opisa snježne tišine planine Sorakte, priroda postaje zrcalo unutarnjeg stanja. Zima ne donosi očaj, već poziva na smirenje i prihvaćanje sadašnjeg trenutka kao jedinog prostora stvarnog postojanja. Horacije spaja epikurejsku radost sadašnjosti sa stoičkom mudrošću prihvaćanja sudbine i granica ljudske slobode (Nisbet, Hubbard 1970). Pejzaž, tako, nije tek opis prirode, nego simbol unutarnjeg uvida. Vanjska zima odražava nutarnju tišinu u kojoj se rađa svijest o mjeri i prolaznosti. U tom sklopu, Horacije ne nudi bijeg, nego mirno pomirenje sa zakonom vremena – i mudrost da u sadašnjem trenutku prepoznamo sve što nam je stvarno dano.

Sezone su nositelji filozofske poruke, i to kontrastom između prirodne obnove i ljudske konačnosti. Sezonska promjena oblikuje etičku spoznaju čovjeka o vlastitim granicama. U Horacijevoj poetici, sezonske slike utjelovljuju *etiketiranu filozofiju vremena*: sezona je etička mjera – *tempus* koje se živi kao *ethos* (Hardie 2002).³⁵ Uz filozofsku, Horacijeva povezanost s prirodom ima i društvenu dimenziju: Smerdel (1955) ističe da prikaz prirode odražava i njegovu lojalnost Mecenatu³⁶, služeći kao sredstvo izražavanja zahvalnosti i potvrđivanja društvenog položaja. Povlačenje u prirodu tako ima dvostruku funkciju; estetsko-filozofsku i društveno-političku.

5. LUKRECIJE: EPIKUREJSKI PRIKAZ PRIRODNOG RITMA I SEZONSKE NUŽNOSTI

U epu *De rerum natura* (*O prirodi*), Lukrecije (*Titus Lucretius Carus*, 96.-55. pr. Kr.), pjesnik-filozof, oblikuje duboko epikurejsku viziju svijeta, utemeljenu na razumijevanju prirode kao racionalno uređenog, nužnog i nesentimentalnog poretka. U tom kontekstu, sezonski ritam, tj. *tempora anni*, kod Lukrecija istovremeno je fenomenološka pozadina, ali i izraz zakonitosti samog svemira. Godišnja doba nisu slikovna kulisa, nego manifestacija kozmičkog mehanizma koji upravlja svime što jest, uklju-

34 (Hor. *Carm.* I, 11, 7-8)

35 U klasičnom grčkom ἦθος (*ethos*) označava karakter, običaj, navadu, naviku, moralni stav ili narav. U književnom kontekstu, posebno u starogrčkoj poeziji, tragediji i retorici, ἦθος odnosi se na: moralni karakter, unutarnju narav ili emocionalno stanje lika koje se izražava kroz njegovo ponašanje, govor ili odnos prema drugima (Hardie 2002).

36 Mecenat je Horaciju *praesidium* (zaštitnik) i *dulce decus* (dika i ponos) (Hor. *Carm.* I, 1).

čujući i čovjeka, tj. *tempora hominis*. Lukrecije prikazuje prirodne promjene ne kao božanske intervencije, već kao nužne posljedice materijalnih procesa.

5.1. Godišnja doba i oslobođenje od straha

Za Lukrecija *tempora anni* (godišnja doba) okviri su vremenskih izmjena, ali i manifestacije univerzalne zakonitosti koja upravlja svime što postoji. Preciznim opisima vremenskih i bioloških ciklusa on gradi etičku viziju svijeta u kojoj čovjek, spoznavši ritam prirode, može postići ataraksiju – stanje duševnog mira oslobođeno straha od bogova i smrti. Lukrecijev pjesnički projekt oslanja se na filozofiju Epikura iz Samosa (Επίκουρος, 341–270. pr. Kr.), osobito na njegov nauk o atomima, praznini i prirodnim uzrocima. Prema Epikuru, sve u svemiru sastavljeno je od nedjeljivih čestica (atoma) koje se kreću u praznini, a sve pojave, od munje do misli, proizlaze iz njihovih međusobnih kombinacija i sudara.³⁷

Lukrecije prenosi ovaj svjetonazor u stihove, ističući da priroda nije stvorena radi čovjeka, niti njome upravljaju božanska bića:

<i>Et faciunt animos humilis formidine divom depressosque premunt ad terram propterea quod ignorantia causarum conferre deorum cogit ad imperium res et concedere regnum.</i> (Lucr. <i>DRN</i> , VI, 52-55) ³⁸	Tada im jadtima strah pred bozima obuzme dušu, Koji ih pritište k zemlji, ko skromne, jer ne znaju razlog, Te ih nepoznat uzrok ovakav tad nagoni na to, Bozima pojave sve da pripisuju, dajuć im svu vlast! ³⁹
---	---

Lukrecije prikazuje prirodne fenomene kao ponovljive i zakonite pojave koje ne zahtijevaju mitološka tumačenja. Promjene vremena, godišnjih doba i bioloških procesa proizlaze iz sudara, miješanja i kretanja elemenata – osobito zraka, vatre, vode i zemlje. Ovo mjesto uklapa se u širi kontekst *De rerum natura*, gdje Lukrecije nastoji uvjeriti čitatelja da svijet nije vođen kapricioznom voljom bogova, nego zakonima prirode utemeljenima na atomskom redu.

37 U pismima *Herodotu* Epikur sažima svoju nauku o atomizmu.

38 Izvorni tekst Lucr. *DRN* prema Lucrèce (1969)

39 Prijevod Lucr. *DRN*, Marko Tepeš: *Lucretius Carus* (1952).

5.2. Godišnja doba kao izraz atomskog reda

Nekada su ljudi u olujama vidjeli poruke bogova – znakove ljutnje i proricanja. Promatrali su značenje, ne uzrok. No, Lukrecije mijenja tu sliku: umjesto mitova, donosi razum i red. Svijet više nije vođen božanskom voljom, već gibanjima atoma u praznini. Prirodu ne treba tumačiti kroz proroštva, nego kroz osjetila, razum i zakone materije.

U jednom trenutku, govoreći o olujama koje zahvaćaju nebo, zapisuje:

<i>Nec mirumst, in eo si tempore plurima fiunt fulmina tempestasque cietur turbida caelo, ancipiti quoniam bello turbatur utrimque, hinc flammis, illinc ventis umoreque mixto.</i> (Lucr. <i>DRN</i> , VI, 375-378)	Stoga se ne ćemo čudit, u ova ako baš doba najviše nastaju munje, sved burno stvarajuć vrijeme, jer u dvostrukom ratu tad ono je sa dvije strane: s jedne od plamena, s druge od vjetra, smiješanog s kišom.
---	--

Lukrecije objašnjava sezonske oluje kao prirodne procese; rezultat sukoba elemenata, bez uplitanja bogova. Grmljavina i vjetrovi nisu kazne, već izrazi atomskog reda. Godišnja doba više nisu božanske metafore, već ritam stvarnosti. Priroda, za Lukreciju, nije zastrašujuća nego razumljiva, a spoznaja njezinih zakona vodi prema oslobođenju duha. Zima, ljeto, oluje – sve su to nužni dijelovi kozmičkog ritma. Čovjek koji to razumije prestaje se bojati i nalazi mir. Dakle, znanstveno razumijevanje prirode jedino može otkloniti strahove i praznovjerje, ne svjetlo fizičko, nego svjetlo razuma.

<i>Hunc igitur terrorem animi tenebrasque necesses non radii solis nec lucida tela diei discutiant, sed naturae species ratioque.</i> (Lucr. <i>DRN</i> , I, 146-148)	Duševnu dakle ovakvu tjeskobu i maglenost duha sunčeve ne mogu zrake ni svjetlost sjajnoga dana rastjerat, nego tek prirode zrenje i spoznaja njena.
--	--

U rimskom književnom okviru *tempora anni* postaju zrcalo *tempora hominis*; prihvaćanjem prirodnog ritma čovjek nalazi svoje mjesto u svijetu, što je temelj epikurejskog mira i slobode.

5.3. Godišnja doba i razvoj čovječanstva

Lukrecije oštro kritizira religijska tumačenja prirodnih pojava, tvrdeći da su vjerovanja u božanske oluje i blagoslove odraz straha i neznanja. Slavni stih *Tantum religio potuit suadere malorum* - Toliko je religija mogla nagovoriti na zlo (Lucr. *DRN* I, 101) – izražava optužbu da religija vodi u zlo, osobito kada prirodu prikazuje kao oruđe kazne. Godišnja doba Lukreciju nisu etičke poruke, već izazov za racionalno razumijevanje svijeta. Nasuprot Seneki, koji u sezonskoj mijeni vidi moralnu pouku,⁴⁰ Lukrecije vidi put oslobođenja znanjem i odbacivanjem praznovjerja.

Kako bi se pregledno prikazale razlike i dodirne točke u načinu na koji rimski autori oblikuju simboliku godišnjih doba, korisno je sažeti njihove stavove u komparativnom okviru. Iako Vergilije, Ovidije, Horacije i Lukrecije polaze od zajedničkog antičkog imaginarija, svaki od njih razvija vlastiti model u kojemu sezonski ritam poprima različitu etičku, političku, religijsku i poetsku funkciju. Takav sinoptički prikaz omogućuje jasnije uočavanje: (1) kako sezonski motivi funkcioniraju kao moralne paradigme, (2) na koji se način povezuju s ideološkim i političkim diskursima Rima, (3) u kojoj mjeri su vezani uz religijsku dimenziju, te (4) koje poetske strategije autori koriste da bi motivima godišnjih doba dali literarnu snagu i univerzalno značenje.

Tablica 1: Godišnja doba kod rimskih autora

AUTOR	ETIČKA FUNKCIJA	POLITIČKA DIMENZIJA	RELIGIJSKA KOMPONENTA	POETSKA STRATEGIJA
Vergilije	Rad i red kao temelj civilizacije (<i>laborim probus</i>)	<i>Pax Augusta</i> kao nastavak zlatnog doba	Božanstva sezonâ (Ceresa, Saturn) kao dio državnog kulta	Didaktička struktura <i>Georgika</i> , sezonski ritam kao moralni okvir
Ovidije	Promjena kao egzistencijalna konstanta	Implicitna ironija prema autoritetima	Mitološka dramatizacija (Prozerpina, Flora, Vertumno)	Narativna metamorfoza, sezonski ciklus kao figura preobrazbe
Horacije	Umjerenost, prihvatanje smrtnosti	Podrška obnovi reda, ali kroz individualnu etiku	Zadržana distanca prema religiji	Lirska introspekcija, sezonski pejzaž kao emocionalni odraz
Lukrecije	Spoznavaj prirodnog reda vodi do slobode (<i>ataraksija</i>)	Odsutnost političkog patosa; antiideološki ton	Odbacivanje religije kao obmane	Didaktičko-filozofski ep, sezonske promjene kao manifestacije atomskog reda

40 Seneka sezonsku mijenu tumači kao moralnu pouku: kao što se godina vraća u sebe i ima svoja određena vremena, kada jesen donosi zrelost, zima kiše, a proljeće cvjetove, tako i naš život ima svoje mijene: rađamo se, starimo, umiremo (*Epist.* IV, 7, 6–7). Kao što se godišnja doba neizbježno izmjenjuju, tako i ljudski život ima svoje etape – rađanje, starenje i smrt – što čitatelja upućuje na stoičko prihvatanje nužnosti i prolaznosti.

Na kraju, može se zaključiti da **Vergilije** prikazuje godišnja doba kao *etičko-praktični mehanizam* koji strukturira ljudsko ponašanje i politički poredak; **Ovidije** koristi sezone mijene *estetski i simbolički*, često kao metaforu unutarnje ili kozmičke promjene, uz elemente *mitološke dramatizacije*; **Horacije** razvija *filozofsku liriku* u kojoj su godišnja doba metafore za čovjekovu egzistencijalnu situaciju – prolaznost, granice, radost trenutka; **Lukrecije** jedini nudi *prirodno-znanstveni model* gdje sezone promjene služe demistifikaciji božanskog i oslobođanju ljudskog duha.

ZAKLJUČAK

Analiza rimskih autora – Vergilija, Ovidija, Horacija i Lukrecija – pokazuje da godišnja doba u rimskoj književnosti nadilaze meteorološki opis i postaju višeslojni simboli moralnog, filozofskog i političkog poretka. Unutar rimskog misaonog obzora, prirodni ciklus godišnjih doba ne odražava isključivo biološku i kozmičku nužnost, već i duboko ukorijenjene vrijednosti rimskog svijeta: dužnost, pobožnost, umjerenost, kontemplaciju i oslobođenje.

Vergilije sezone ritam pretvara u strukturu civilizacijskog opstanka, gdje rad i red održavaju ne samo zemlju, nego i državu. Ovidije koristi godišnja doba kao figure neprestanih preobrazbi i poetiku nestalnosti, koja propituje granice identiteta i vlasti. Horacije u sezonskim promjenama vidi etički okvir za promišljanje ljudske smrtnosti i filozofsku umjerenost, dok Lukrecije – jedini bez religijskog i političkog patosa – nudi epikurejsku viziju svijeta u kojem sezone ciklus izražava univerzalni poredak atoma i oslobađa čovjeka od straha.

Godišnja doba postaju hermeneutičkim ključem za razumijevanje rimskoga pogleda na svijet: nisu tek pozadina zbivanja, nego aktivni sudionici u oblikovanju smisla, reda i ljudske sudbine. U tom se kontekstu *tempora anni* ne shvaćaju samo kao vrijeme prirode, nego i kao vrijeme čovjeka – ritam u kojem se priroda i etika, kozmos i *civitas*, zrcale jedno u drugome.

LITERATURA

1. Beard, Mary, John North, Simon Price (1998), *Religions of Rome: Volume 1, A History*, Cambridge University Press, Cambridge
2. Conte, Gian Biagio (1994), *Latin Literature: A History*, Johns Hopkins University Press, Baltimore
3. Fantham, Elaine (1996), *Roman literary culture: from Cicero to Apuleius*, Johns Hopkins University Press (Ancient society and history), Baltimore, Md
4. Farrell, Joseph (1991), *Vergil's Georgics and the tradition of ancient epic: The art of allusion in literary history*, Oxford university press, New York / Oxford
5. Feeney, Denis (1998), *Literature and Religion at Rome: Cultures, Contexts, and Beliefs*, Cambridge University Press, Cambridge
6. Fraenkel, Eduard (1957), *Horace*, Clarendon Press-Oxford, Oxford
7. Gale, Monica (2001), *Lucretius and the didactic epic*, Bristol Classical Press (Classical world series), London
8. Galinsky, Karl (1998), *Augustan culture: an interpretive introduction*, 2. izdanje, Princeton Univ. Press, Princeton, NJ
9. Hardie, Philip R. (1986), *Virgil's Aeneid: Cosmos and imperium*, Clarendon Press; Oxford University Press, Oxford / New York
10. Hardie, Philip R. (1993), *The epic successors of Virgil: a study in the dynamics of a tradition*, Cambridge University Press (Roman literature and its contexts), Cambridge [England] / New York.
11. Hardie, Philip R. (1998), *Virgil*, Cambridge University Press, Cambridge
12. Hardie, Philip R. (2002), *Ovid's poetics of illusion*, 1. izdanje, Cambridge University Press, Cambridge
13. Hardie, Philip R. (2014), *The Last Trojan Hero: a Cultural History of Virgil's 'Aeneid'*, I. B. Tauris & Co. Ltd., London
14. Hesiodus et al (1970), *Theogonia, Opera et dies, Scutum* (Scriptorum classicorum bibliotheca Oxoniensis), Oxford
15. Hinds, Stephen (ur.) (1998), *Allusion and intertext: dynamics of appropriation in Roman poetry*, Cambridge University Press (Roman literature and its contexts), New York
16. Horace [Quintus Horatius Flaccus] (1970), *A Commentary on Horace: Odes, Book I.*, Robin G.M. Nisbet and Margaret Hubbard (ur.), Oxford University Press

17. Horatius Flaccus, Quintus, Fridericus Klingner (1959), *Q. Horati Flacci opera*, 3. izdanje, In aedibus Teubneri (Bibliotheca scriptorum graecorum et romanorum teubneriana), Lipsiae (Leipzig)
18. Lauri-Lucente, Gloria (2016), "Changed Forms, Migrating Identities: Ovid's Metamorphoses and the Posthuman", *Melita Classica*, 3, 101–116.
19. Lucrèce (1969), *De Rerum natura libri sex: Quintum recensuit Joseph Martin*, B.G. Teubner, Lipsiae (Leipzig)
20. Lyne, R. O. A. M. (1995), *Horace: behind the public poetry*, Yale University Press, New Haven
21. Mac Góráin, Fiachra, Charles Martindale (ur.) (2019), *The Cambridge Companion to Virgil*. Second edition, Cambridge Companions to Literature, Cambridge University Press
22. Maron, Publije Vergilije (2004), *Ekloge*, Liber: Ukronija, Beograd.
23. Ovid (1916), *Metamorphoses, Volume II*, Harvard University Press (Loeb Classical Library 43), Cambridge, MA
24. Ovide (1984), *Metamorphoses. I, Books I-VIII: in two volumes*, 3. izdanje, George Patrick Goold (ur.), preveo Frank Justus Miller, Harvard University Press, Mass.; W. Heinemann (Loeb classical library), Cambridge / London
25. Ovide (1997), *Ovid's Metamorphoses: books 1-5*, William Scovil Anderson (ur.), University of Oklahoma Press
26. *P. Ovidi Nasonis Fastorum Libri sex* (1978), B.G. Teubner Verlagsgesschaft (Bibliotheca scriptorum graecorum et romanorum Teubneriana. Auctores romani), Leipzig
27. Rüpke, Jörg (2007), *The Religion of the Romans*, Polity, Cambridge
28. Senc, Stjepan (1894), *Primjeri iz rimske književnosti u hrvatskom prijevodu: Auch m. d. Tit.: Rimska književnost*. Nakl. Kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske Vlade, Zagreb
29. Virgili Maró, Publi (1969), *P. Vergili Maronis Opera*, E. Typographeo Clarendoniano (Scriptorum classicorum bibliotheca Oxoniensis), Oxonii
30. Virgilio Marón, Publio (1972), *P. Vergili Maronis opera*, 1. izdanje, E Typographeo Clarendoniano (Scriptorum Classicorum Bibliotheca Oxoniensis), Oxonii
31. Woodman, Anthony John, David West (ur.) (1984), *Poetry and Politics in the Age of Augustus*, Cambridge University Press, Cambridge
32. Zanker, Paul (1988), *The Power of Images in the Age of Augustus*, University of Michigan Press

TEMPORA ANNI, TEMPORA HOMINIS: THE SEASONS AS AN ETHICAL-COSMIC CODE IN ROMAN LITERATURE

Summary

This paper explores the role of the seasons (*tempora anni*) in Roman literature as a symbolic framework for reflecting on ethical, philosophical, and political values. Through an analysis of the works of Virgil, Ovid, Horace, and Lucretius, it is shown how the seasonal cycle becomes a metonym for human time (*tempora hominis*), where the natural succession of the seasons mirrors moral and social transformations. The seasons are presented as more than mere descriptions of natural reality; they function as literary codes for identity, responsibility, and the spiritual state of the Roman individual. The seasonal rhythm becomes a means by which Roman authors articulate a cosmological and social order, linking agrarian practice with Stoicism, political renewal, and religious festivals. In this symbolic framework, spring signifies the renewal of virtues and imperial order, summer the fruits of labor and political stability, autumn wisdom and prudence, and winter contemplation and preparation for a new beginning. Through hermeneutic, philological, and ideological analysis, the paper demonstrates how Roman authors rework Hellenic models in accordance with Roman worldview and political context, particularly within the framework of Augustan restoration. The aim is to show that the seasonal cycle in the Roman imaginary is not a mere meteorological constant, but an ethical-cosmological structure that connects the natural, human, and political order. The seasons are not simply a temporal backdrop to literary action, but a symbolic matrix in which the foundational values of Roman civilization are reflected and legitimized.

Keywords: Seasons; Roman literature; cosmic order; ethics; Virgil; Ovid; stoicism; symbolism of nature

Adresa autora
Author's address

Drago Župarić
Univerzitet u Sarajevu
Filozofski fakultet
drago.zuparic1@gmail.com